

УДК 811.161.2'373.7:59

К. А. Качайло*к. філол. н., доц., доц. кафедри української мови
Криворізький державний педагогічний університет***АНТРОПОЦЕНТРИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ
ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ ЗООНІМНИМ КОМПОНЕНТОМ****HUMAN-CENTERED MODELING OF UKRAINIAN
PHRASEOLOGICAL UNITS WITH A ZOONYMIC COMPONENT**

У публікації розглянуто антропоцентричні характеристики фразеологічних одиниць із зоонімним компонентом на основі перекладів Миколи Лукаша, окреслено національну специфіку передавання метафоричного значення через зооморфізми.

Ключові слова: *фразеологічні одиниці, зоонімний компонент, антропоцентричне моделювання, зооморфізм, компонентний аналіз.*

The publication eses are presented the anthropocentric characteristics of phraseological units with a zoonymic component based on the translations of Mykola Lukash. Also outlines the national specifics of the transmission of metaphorical meaning through zoomorphisms.

Key words: *phraseological units, zoonymic component, human-centered modeling, zoomorphism, component analysis.*

Загальновідомо, що всебічному вивченню мови сприяє дослідження всіх її складових частин, а також їх взаємозв'язків, тому важливим і перспективним є комплексний аналіз певних підсистем фразеологічних одиниць, об'єднаних на основі наявності в них компонентів, що належать до певної лексико-семантичної групи. Фразеологізми, у складі яких є компонент-зоонім, становлять значний шар фразеологічного фонду сучасної української мови.

Дослідники мови розглядають фразеологію у різних аспектах, наприклад, відомі праці М. Волочай (про специфіку фразеологічного значення і контекст), В. Гончаренка (про граматичні моделі фразеологічних сполучень слів із значенням кількості), О. Білки (про зооморфічну метафору у структурі

біологічної лексики), І. Іншакової (про національно-культурну специфіку українських порівнянь). Подано зразки компонентного аналізу фразеологізмів із зоонімним складником (назвами тварин); залишаються нерозв'язаними питання, які стосуються інтерпретації фразем із зоонімним компонентом, а також з'ясування місця досліджуваних мовних одиниць у світоглядній картині світу представників української лінгвокультури.

Стійкі вислови, що кореспондують з реаліями фауни і становлять значну частину загальномовної фразеології, предметом окремої праці ще не були, тому пропонуване наукове дослідження є цікавим і необхідним. Повсякденна людська свідомість не знає обмежень у процесі створення зооморфних характеристик. Потенційно всі зооніми можуть бути використані для образної характеристики та соціальної оцінки людини за тими чи тими ознаками та властивостями, оскільки тварини складають найближче оточення людини.

Антропоцентричний вимір фразеологізмів полягає в тому, що моделювання значення здійснюється за градаційною оцінювальною шкалою якостей чи поведінки людини. Негативні зооморфізми переважають над позитивними, що пов'язано з тенденцією мови фіксувати відхилення від норми в негативний бік. Зоосемантичні метафори можуть бути як об'єктивними, ґрунтованими на реальних властивостях тварини, так і суб'єктивними, тобто використовувати немотивовані властивості (*п'яний як свиня*) [1, с. 115]. Про поширеність зооморфних метафор свідчить той факт, що практично в усіх мовах світу їх активно використовують для образної характеристики людини (*черепаха* – повільність, *засць* – блягузтво, *бджола* – працелюбність, *лисиця* – хитрість) [1, с. 115].

Сама належність ідіом до зоофразеології не завжди очевидна (В. Ужченко, Д. Ужченко). Їх “зоогенна” природа може бути: 1) відкритою, максимально експлікованою; 2) дещо завуальованою, напівексплікованою; 3) зовсім закритою, імплікованою для мовця. Зазвичай тематичними сигналізаторами

виступають імена-зооніми, соматизми тварин і предмети, пов'язані з тваринним світом [2, с. 352].

За даними фактологічного матеріалу, фразеологічні одиниці, які містять зоолексеми і використані у перекладах Миколи Лукаша, налічують близько 200 виразів.

Аналіз зібраного мовного матеріалу показав, що фразеологічні одиниці, які містять зооніми – *назви тварин*, функціонують у перекладах Миколи Лукаша так: а) без зміни значення та компонентного складу фразеологізму, наприклад: *як цуцик*; *дивитися, як теля на нові ворота*; *мов корова язиком злизала*; *як кіт наплакав*; *як кішка мишку*; *мов собака на сні*; *любити, як собака палку*; б) зі зміною компонентного складу і розширенням значення фразеологізму, наприклад: *як зацькований звір*; *кусати, як потайний собака*; *важкий як віл*; в) зі зміною компонентного складу і звуженням значення фразеологізму, наприклад: *кози в золоті*; *далеко, як куцо́му до зайця*; *далеко куцо́му до зайця*; г) зі зміною компонентного складу без зміни семантики фразеологізму, наприклад: *поховатися як миші*; *любити, як собака палицю*; *любити, як собака кия*.

Важливо зазначити, що частина фразеологічних одиниць, які використав Микола Лукаш, містить такі зоологічні назви, з якими фраземи у фразеологічному словнику української мови не зафіксовано, наприклад: *осел*, *лев*, *ярка*, *ягниця*, *кріт*, *ласочка*, *сарна*, *сугак*, *шкана*.

Фразеологічні одиниці, які містять зооніми – *назви птахів*, функціонують у перекладах Миколи Лукаша так: а) без зміни значення та компонентного складу фразеологізму, наприклад: *як пава*; *мов курчата погубити*; *дурний як гуска*; *ловити тав*; *що за птиця*; б) зі зміною компонентного складу без зміни семантики фразеологізму, наприклад: *дрібна птиця*; *птах дрібного льоту*; *жовторотий горобець*; *як сич у лісі*; *знатися, як сич з совою*; *не знатимуть ні сич ні сова*.

Доречно вказати, що частина фразеологічних одиниць, які використав Микола Лукаш, містить такі орнітоніми, з якими усталених виразів у фразеологічному словнику української мови

не зафіксовано, наприклад: *гайворон, криж, соколиця, щиголь, пугач*.

Фразеологізми, які містять найменування представників фауни, характеризуються символічною насиченістю компонентів-зоонімів, яка відбита вже з найдавніших часів – у міфології, фольклорі. Символічне значення назв тварин, зображення їх як створінь священних, істот мудрих і пророчих поєднувалось тут з виправданням марновірства, вірувань і забобонів щодо деяких тварин.

Література

1. Білка О. Л. Зооморфічна метафора у структурі біологічної лексики. *Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри* : матеріали Міжнародної наукової конференції. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2009. С. 114–121.
2. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 494 с.
3. Фразеологічний словник української мови / укладачі В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін. Книга 1–2. Київ : Наукова думка, 1993. 980 с.
4. Фразеологія перекладів Миколи Лукаша : словник-довідник / уклали О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2003. 735 с.